

האם נדרשת תפיסת ביטחון חדשה בעקבות אירוע השביעי באוקטובר? תופעת המלחמה הארוכה

מאת אל"מ (מיל") גור ליש

מבט מבס"א, מס' 2,295, 6 באוגוסט 2024

תקציר: תפיסת הביטחון הקלאסית של בן-גוריון הניחה שישראל אינה יכולה לכפות על אויביה את סיום הסכסוך, אבל גם אינה יכולה להחזיק צבא גדול לאורך זמן, לכן עליה להתבסס על צבא מילואים שדורש התרעה מספקת טרם המלחמה. התוצאה היא מציאות של שגרה לא שקטה ושל סבבי מלחמה עצימים וקצרים. התפיסה הזאת אפשרה לישראל להתפתח לכדי מעצמה אזורית, אבל לא הבטיחה את סיום הסכסוך.

אסון ה-7.10 גרם לתחושה שהתפיסה נכשלה ושעל ישראל לאמץ תפיסה חדשה לפיה יש להכריע את האויב בניצחון מוחלט עד שלא יהווה יותר איום. במידה מסוימת מלחמת חרבות ברזל היא ניסיון להגיע לחיסול הסופי של איום חמאס מעזה, וייתכן שלאחריו גם חיסול איום חזבאללה.

המאמר מתאר את תפיסת הביטחון הקלאסית, מנסה לתת סימנים בתפיסה החדשה, לבחון אם מתקפת חמאס אכן מחייבת שינוי, והאם התפיסה החדשה מעשית. האם ישראל, שלא הצליחה לחסל לחלוטין אף לא אחד מאויביה, אם כי גרמה לחלקם לסור לדרך השלום, תוכל לחסל את חמאס (וחזבאללה)? האם המחיר שיידרש למלחמה ארוכה שכזו מעשי? האם החברה, הכלכלה והמדינה ישרדו תפיסת ביטחון שכזאת או שמחדל ההיערכות וההגנה של ה-7.10 הם תזכורת כואבת למציאות הביטחונית של ישראל והתשובה הנה ביישום טוב יותר של התפיסה המקורית?

אסון ה-7.10 שבר אמונות וקונספציות רבות בחברה הישראלית, והמלחמה שישראל מנהלת מאז שונה ממלחמות העבר. אבל האם תפיסת הביטחון נכשלה ונדרשת תפיסה חדשה או שמא מימוש התפיסה כשל באותה שבת וביתר שאת מאז?

בן-גוריון וז'בוטינסקי האמינו שסבבי מלחמה שבהן יתנפץ האויב על קיר הברזל, יגרמו למדינות האזור, בסופו של דבר, להשלים עם קיומה של ישראל, לשנות אסטרטגיה ולבחור בדרך השלום, כפי שעשו סאדאת והמלך חוסיין אחריו. ההבנה שלא ניתן לכפות את סיום הסכסוך, ולא ניתן לפתח את המדינה תוך כדי מלחמה רציפה היא שהובילה את בן-גוריון לתפיסת הביטחון שמומשה עד ה-7.10.2023.

תפיסת הביטחון של ישראל נדרשה לתת מענה לבעיה יסודית – ישראל נמצאת במרחב עוין שאינו מקבל את עצם קיומה, אבל אינה יכולה להחזיק צבא גדול דיו ביומיום וגם להתפתח מבחינה כלכלית-חברתית. הפתרון למצב זה עד אוקטובר 2023 היה להחזיק צבא סדיר קטן שייתן מענה לבעיות הביטחון השוטף; לנסות ולדחות את המלחמות על-די הרתעת האויבים מלמש את ההתנגדות הבסיסית שלהם; ולהתבסס על צבא מילואים גדול וזריז שגויס על-פי התרעה מודיעינית. מאחר שגיוס הצבא מרתק את פעילות המשק הישראלי, דגלה תפיסת הביטחון במלחמות קצרות.

תפיסה זו הניחה שישראל אינה יכולה לכפות בכוח את סיום הסכסוך על הצד השני מאחר שהיא קטנה מדי ביחס לעולם הערבי והמוסלמי. זהו הדיבר הראשון של תפיסת הביטחון. הגישה יצרה את הדינמיקה של סבבי המלחמה. על ישראל נגזר להתגייס למלחמה משמעותית אחת למספר שנים, להכות את האויב במלחמה קצרה ועצימה ובכך להרוויח כמה שנים של שקט יחסי. את השקט ואת הנכסים שצברה במלחמה (זמן, שטחים, הרתעה, יציבות אסטרטגית) ניצלה ישראל להפוך ממדינה צעירה וקטנה למעצמה אזורית מבחינה צבאית וכלכלית. התקופות בין סבבי המלחמה, מצב השגרה של תפיסת הביטחון, אינן רגועות מבחינה ביטחונית. למעשה מאז הקמת מדינת ישראל לא חלף חודש ללא אירוע ביטחוני באחת מזירות העימות. השגרה – הנה השם של המצב השגור בביטחון הישראלי, היא שגרה של עימות מוגבל.

לאורך ההיסטוריה הקצרה שלה ישראל מעולם לא הצליחה לחסל איום ביטחוני כלשהו. עשרה ימים מהניצחון הגדול ביותר של מלחמת ששת הימים, והתפרקות הצבא המצרי, מצרים חידשה את האש. אפילו הצלחה אסטרטגית כמו גירוש אש"ף מלבנון בעקבות מלחמת לבנון, לא העלימה מלבנון את העוינות הפלסטינית ובטח שלא את ההתפתחות ואת האצת העוצמה שצבר חזבאללה. גם מבצע שומר חומות, והחלפת ערפאת באבו מאזן, ששינה את מדיניות התמיכה בטרור של קודמו, לא הביאו לחיסול הטרור הפלסטיני. עד היום צה"ל נדרש למבצעים כמעט בכל לילה כדי להילחם בטרור הפלסטיני ביהודה ושומרון.

ישראל ניצלה היטב את תקופות השגרה והפכה ממדינה קטנה, חלשה ודלת אמצעים למעצמה אזורית מכל בחינה. בצד ההתעצמות הכלכלית ישראל גם התעצמה צבאית, פגעה שוב ושוב באויביה, לעיתים פגיעה קשה שגרמה לחלקם להיחלש ולהשתנות. אבל, וכצפוי, ישראל לא הצליחה לכפות על אויביה את סיום הסכסוך, כדברי בן גוריון "לנו לא יכול להיות קרב אחרון".

ניתן לחשוב, שאם נגזר על ישראל להגיע מדי תקופה למלחמה הרי שכל הפעילות הביטחונית הסיזיפית בתקופת השגרה מיותרת ואינה מביאה לתוצאות – שכן בסופה יש מלחמה. אבל הביטחון השוטף, ההגנתי והתקפי מאפשר לדחות את המלחמה, ולשמור על רמת אלימות נסבלת בתקופת השגרה.

מדוע ישראל מאפשרת לצד השני להתחמש יותר מכפי שניתן היה להניח שנוח לה? מדוע לא לפעול בטרם הצד השני התחמש? התשובה ברורה – ישראל מנצלת את תקופות השגרה כדי להיבנות ולהתפתח. מלחמות תכופות מידי, אולי היו מקשות על אויביה להתעצם, אבל היו שמות לאל את האסטרטגיה הישראלית שנבנית מתקופות השגרה.

ה"התמכרות לשקט" כפי שמכנים מדי פעם את הרצון הישראלי להארכת תקופות השגרה, מתנגדי תפיסת הביטחון הבן-גוריונית, אינה סימן לחולשה אלא יישום של תפיסת הביטחון.

אם ישראל לא יכולה לכפות בכוח על אויביה את סיום הסכסוך, ומבין אויביה יש שמעוניינים לפעול כנגדה באלימות, מה מונע מהם לפעול כל הזמן ולהתעצם ללא מגבלה?

אם ישראל לא יכולה להחזיק את כל צבאה מגויס ופעיל ועליה להסתפק בגרעין סדיר קטן, מה מונע מאויביה לתקוף אותה בכל יום שהצבא איננו מגויס? למה לא כל יום היה 7.10?

כאן נכנסות לתמונה ההרתעה וההרתעה.

אויבי ישראל מורתעים בדרך כלל מלפתוח נגדה במלחמה עצימה שכן ישראל הוכיחה להם שהיא חזקה מהן, ומלחמה עצימה תפגע בהם יותר מכפי שהם מוכנים לסבול. ההרתעה מרחיקה את המלחמות ושומרת על רמת אלימות נסבלת בשגרה. אבל ההרתעה לא אמורה, ולא צפויה למנוע את המלחמה לעד ואפילו לא למנוע לחלוטין את האלימות שבשגרה. על-פי תפיסת הביטחון, ההרתעה סופה תמיד להיכשל. ישראל מנסה לתחזק את ההרתעה כדי להרחיק מלחמה מתוך הבנה שמלחמה תפרוץ. במקביל ישראל משקיעה מאמץ רציף בהגנה שתפקידה להקשות על הצד השני לפגוע בה במהלך השגרה. ברור שההגנה אינה מונעת לחלוטין את האלימות.

ישראל משקיעה מאמצים רבים במודיעין שמטרתו הראשונה להתריע מפני כוונת האויב לצאת למלחמה. מאחר שברור שעלול להיות כשל התרעתי, ישראל בונה מערך הגנה בשגרה שתפקידו לבלום מתקפה גם במקרה של כשלון בהרתעה.

ההגנה צריכה לתת מענה לאיומים מהגבולות ולטרור של תקופות השגרה. התפקיד הכפול הזה – הגנה מפני אלימות בעצימות נמוכה ו"פוליסת ביטוח" למקרה של כשלון ההרתעה עלולה ליצור טעות בהבנת משימת ההגנה ואף בתרחיש אליו מתכוננת ההגנה הזאת.

נראה שזה מה שקרה ב-7.10. צה"ל נכשל בזיהוי הפוטנציאל לפשיטה גדולה של חמאס ליישובי העוטף. צה"ל נערך בשגרה למנוע הסתננות, לא פלישה. בין אם הכשלון היה בהבנת המודיעין, ובין אם בהבנה של מידת ההגנה שמעניק המכשול החדש שנבנה בעוטף עזה, הרי שהיערכות צה"ל לא הביאה בחשבון את פריצת המכשול ואת גודל הפשיטה הרחבה. צה"ל לא נערך למקרה הזה ולא הכין פקודות ושגרות למקרה שכזה. אמ"ן לא בנה מודל התרעה מפני מהלך שכזה, ולכן גם לא התריע. היערכות חלשה, ואי-הכנת מענה למקרה של הפתעה אפשרו לחמאס לחדור את הגבול ולבצע את מתקפת ה-7.10 על תוצאותיה הנוראיות.

אבל האם היו בהתקפת חמאס אלמנטים של ישראל לא הייתה יכולת להגן מפניהם? האם נתגלו בידי חמאס כלים אופרטיביים של ישראל לא יכולה להיות תשובה הגנתית כנגדם. האם היערכות חמאס נעשתה באופן שאמ"ן לא יכול היה לגלות? הטרגדיה היא שלא!

האם מישהו בישראל העריך שפני חמאס לשלום? האם מישהו הופתע מהעובדה שחמאס עודו מתנגד לישראל ומאמין בהתנגדות אלימה? האם מישהו בישראל חשב שישראל יכולה להרתיע את חמאס עד כדי לכפות עליו את סיום הסכסוך בניגוד לדיבר הראשון של תפיסת הביטחון?

הפגיעה הקשה באזרחים, מאות החטופים, ומראית העין של אובדן העוצמה הישראלית גרמו לישראל לצאת למלחמה שבסופה יהיה ברור שחמאס עשה מקח טעות, על מנת לחדש את המיצוב האסטרטגי של ישראל בזירה. אבל האם גודל המכה לישראל הפך אותה לפתע לבעלת יכולת גדולה מכפי שהאמינה שיש בידה בטרם המלחמה? האם הכשלון הנורא בהגנה ובהרתעה הפך את ישראל לחזקה כל כך שהיא יכולה לכפות בכוח על אויביה את סיום הסכסוך? האם מתקפת חמאס על זוועותיה הפכה את צה"ל לחזק יותר כך שהוא יוכל לחסל את האיום של חמאס מעזה, בזכרנו שישראל מעולם לא הצליחה לחסל את האיומים שמסביבה? האם הנזק הגדול ליישובי העוטף הפכו את

כלכלת ישראל והחברה בישראל לחזקים כל כך שעכשיו לפתע ישראל יכולה לקיים מלחמה ארוכה ועצימה?

הלם והרגשת השבר הביאו רבים למחשבה שמתקפת חמאס שברה את תפיסת הביטחון של ישראל. הגישה של הרתעה נכשלה – ולראיה חמאס לא הורתע. ההרתעה נכשלה. ומכאן שגם ההנחה של ישראל לא יכול להיות קרב אחרון כבר אינה נכונה – ניתן לצאת למלחמה לחיסול חמאס, מלחמה אחת ולתמיד, מלחמה אחרונה, ניצחון מוחלט.

ננסה לנסח את תפיסת הביטחון החלופית, זאת של ה-8.10. על-פי התפיסה החלופית, ישראל אינה יכולה להתעלם מאיומים שמתרגשים עליה. היא צריכה לפעול בנחישות וברציפות לחיסול מוחלט של אויביה והחלפתם בגורמים פוליטיים שמקבלים את מדיניותה ויעדיה הלאומיים. כך, המטרה של המלחמה בעזה צריכה להיות חיסול מוחלט של כוחו הצבאי של חמאס ופירוק שלטונו האזרחי ברצועה, עד שניתן יהיה להבטיח שלא ישקף יותר איום על יישובי העוטף. נתעלם רגע מההשלכות האינסופיות שיש לתפיסה הזאת כשחושבים להחיל אותה על לבנון ויתר הזירות. עזה הינה מרחב גיאוגרפי מצומצם, טופוגרפיה שתומכת תמרון, איך נראה הניצחון המוחלט על עזה? שליטה מלאה וארוכה בשטח, לפחות כמו באיו"ש?

אחרי עשרה חודשי מלחמה צה"ל כבש את רוב שטחי הרצועה הרס בניינים רבים מספור ותשתיות טרור ומנהור. ועדיין חמאס קיים ומתפקד אם כי לא מסוגל להפעיל אופרציות צבאיות משמעותיות. אבל ייתכן שאופן הפעלת הכוח של צה"ל היה שגוי. גם אם צה"ל היה פועל בצורה אחרת לא ברור איך ניתן לחסל את לוחמי חמאס כשהם מחליטים לסגת ולהיטמע בקרב האוכלוסייה הכללית. איך ניתן לחסל את כל לוחמי חמאס כשהם אלה שבחרים אם להילחם או להיטמע. כך גם לגבי בניינים ותשתיות. צה"ל לא בחל ולא ריחם על בניינים ומנהרות בעזה, נעשה שימוש חסר תקדים בחימוש אווירי ובחומרי נפץ על הקרקע, כמות הבתים שנהרסו עצומה. למרות הטענות כאילו האמריקנים מנעו מצה"ל חימושים, הם גם סיפקו לישראל עשרות אלפי פצצות שלא היו לה בתחילת המלחמה. האם ניתן היה להשמיד יותר תשתיות?

האם מישהו יופתע אם אחרי שיושג הניצחון המוחלט בעזה וחמאס יוכרע, ימשיך להתקיים איום של טרור מעזה, ובפרט ישוגרו מדי פעם רקטות? האם ניתן למנוע זאת? ואם לא, מה הייתרון בהמשך המלחמה לאין קץ?

צה"ל נמצא במלחמה ברמות עצימות משתנות כבר עשרה חודשים. חיילי הסדיר נלחמים כמעט ברציפות, וכוחות המילואים נמצאים כבר בסבב פעילות שלישי. הציוד והכלים נושאים בעומס הרבה מעבר למה שתוכנן על-פי תוכניות המלחמה של צה"ל – האם ניתן להעריך שאפשר להמשיך את המאמץ הזה בלי די? האם יש גבול לשעות המנוע והפעילות של המכונה הצה"לית? האם יש קשר בין התארכות המלחמה בעזה לבין המצב האסטרטגי הבעייתי בצפון?

תומכי התפיסה החלופית טוענים שהתפיסה של בן-גוריון כבר לא מספקת ביטחון. לטענתם הימנעות מניצחון מוחלט נובעת בראש ובראשונה מחולשה. האם התפיסה החדשה אפשרית מבחינת אמצעים ותמיכה בינלאומית או שיש כאן התעלמות מהמציאות. כשנשאלת השאלה מה לעשות במחסור בחימושים התשובה הרבה פעמים שישראל הייתה צריכה להגיע לעצמאות בתחום. איך ניתן לבצע עכשיו מלחמה עם חימושים שהיינו צריכים לייצר אבל אין לנו? כך גם ההתעלמות מהצורך בסיוע אמריקני צבאי ומדיני. האם ישראל יכולה להתייצב לבדה מול כלל האיומים שסביבנו, צבאיים מדיניים וכלכליים. האם ישראל תוכל לשרוד ללא גב אמריקני באו"ם? האם תוכל ישראל לשרוד מצב של חרם עולמי?

יש מי שמגלים רגש רומנטי לקשיים שסבלו מקימי המדינה במלחמת השחרור – אז עמדנו לבדנו מעטים מול רבים. אבל כבר לאחר ההפוגה הראשונה במלחמת השחרור הצליח

צה"ל הצעיר להתעצם ולעמוד בכוח שווה ואף עדיף מול צבאות מצרים והכוחות מצפון. אגב, את צבא ירדן שהיה מצויד ומאורגן צה"ל לרוב לא הצליח להדוף. ישראל אמנם ניצחה במלחמת השחרור אבל הייתה רחוקה מאוד מהכרעת אויביה והגעה לניצחון מוחלט. נחישות ואמונה חשובים במלחמה אבל אינם מבטיחים הישגים צבאיים. אפשר להתרפק על קשיי העבר אבל קשיים אינם ערובה להצלחה.

יש גם אידאולוגיה בניסיון לשנות את תפיסת הביטחון. הימין הישראלי לא מאמין בהגעה להסדר עם הפלסטינאים ולא מעוניין במדינה דו-לאומית. המשמעות של הימנעות מהסדרה היא בחירה במלחמה אינסופית. לשיטת השר סמוטריץ, ישראל צריכה תפיסת ביטחון שכוללת מלחמה רציפה כנגד הפלסטינים עד שיוכרעו. מבחינת האידאולוגיה הזאת יש יתרון למלחמה בלתי נגמרת שתכליתה – חיסול האיום הפלסטיני לישראל.

הדרג המדיני הגדיר יעד בלתי אפשרי על-פי תפיסת הביטחון של בן-גוריון, וצה"ל יצא להשיגו ללא תוכנית וללא מסגרת זמן ואמצעים. צה"ל יצא למלחמת חרבות ברזל ללא תוכנית ברורה מה מנסים להשיג מבחינה צבאית, ואיך, ובעיקר כמה זמן ומה האמצעים שעומדים לרשותו כדי לממש את התוכנית שלא הוגדרה. תוכנית צבאית חייבת להתבסס על משאבים שעומדים לרשותך, אסור לתכנן על יכולות, ציוד וזמן לא מוגדרים שאינם עומדים לרשותך.

כניסת חזבאללה למלחמה, באופן שבחר נסראללה ממחישה את האבסורד באופן ניהול המלחמה. חבל ארץ שלם פונה והוזנח לזמן בלתי מוגדר, מאחר שצה"ל מושקע בעזה ואינו יכול להקצות לזירה הצפונית את האמצעים הנדרשים.

מה יהיה מצבה האסטרטגי של ישראל אם המלחמה בעזה תסתיים עכשיו בהסכם חטופים ומבלי ששלטון חמאס "יגורש לתוניס". האם המחיר העצום ששילמה עזה יותיר טעם של עוד אצל חמאס ואצל יתר אויבי ישראל אחרי שצה"ל הניצחון על שחרור האסירים וה"עמידה" יסתיימו. או שהמחיר לעזה, ואולי מניעת שיקומה כל עוד חמאס בשלטון יספיקו כדי למצב את ישראל מחדש כמעצמה צבאית אזורית.

האם באמת נדרשת תפיסת ביטחון חדשה? תפיסה שבה כל איום חיצוני יושמד במלחמת חורמה עד חיסולו? חיסול חמאס דורש כך נראה תשעה חודשים לפחות. כמה זמן, כמה חימוש וסד"כ צבאי ידרשו לחיסול חזבאללה? ואחרי חזבאללה מה ימנע מהכוחות הנתמכים על-ידי איראן בסוריה, עיראק ותימן להמשיך להילחם? איך נראה חיסולם הצבאי? והדובדבן שיגיע בסוף – מה נדרש מצה"ל כדי להכריע את איראן ולהפוך אותה לשותפה להסכמי אברהם?

על-פי התפיסה החדשה, לא ניתן להסתמך על הרתעה שתמיד נכשלת. גם אין טעם במלחמה קצרה שאיננה מחסלת באופן מוחלט את האויב. ואם מטרת המלחמה היא ניצחון מוחלט הרי שחובה לבנות את הכוח לתמיכה במאמץ שכזה. לכמה ימי מלחמה צריך להכין את מחסנים? שבועות חודשים או שנים?

על-פי "תופעת המלחמה הארוכה" על צה"ל להיערך, להצטייד ולהכין כוחות למלחמה של שנים. האם המשק הישראלי יעמוד בכך? האם יוכל לשאת את "הצבא הכי גדול במזרח התיכון" (כמו אחרי מלחמת יום הכיפורים)? האם החברה הישראלית הנושאת על גבה את הכלכלה ומשרתת במילואים תעמוד בכך? האם ישראל תמשיך להוות "מכה" למשקיעים תחת מבנה כלכלי שכזה? האם אויבי ישראל יצטרכו לעשות עוד מתקפת 7.10 או רק להמתין לקריסה פנימה של פירות התפיסה הבין-גוריונית. ה"נס" של ישראל יוחרב מבפנים. אולי יהיה בידי ישראל צבא מצויד היטב, אבל מה יקרה למדינה שנסמכת עליו?

כדי לא לסיים את הדיון באמירה סתומה שהתפיסה של מלחמה ארוכה לניצחון מוחלט וחיסול מלא של האיום היא בלתי אפשרית ובלתי מציאותית, נבחן מה יכלה ישראל ואולי עדיין יכולה לעשות על-פי התפיסה הישנה.

לו הייתה מלחמת חרבות ברזל מנוהלת על-פי תפיסת הביטחון ניתן היה לחשוב על האסטרטגיה הבאה (לצורך ההמחשה): צה"ל היה מסתפק בפגיעה קשה בחמאס, לא בכל שטח הרצועה. תוך יצירת שטח מפורז לחלוטין בצפון הרצועה. שטח שהיה הופך בהמשך לגרעין ההקמה של שלטון חלופי. ישראל הייתה מגיעה מוקדם להסכם חטופים במחיר כבד של שחרור רוצחים והישרדות חלק ממנהיגי חמאס, אבל גם עיצוב של מרחב גבול חדש ומכשול שהיה נותן ביטחון לחזרת התושבים ליישובי העוטף. ישראל הייתה משמרת את התמיכה הבינלאומית ואולי אף שותפה ליצירת קואליציה אזורית עם סעודיה. צה"ל היה נשאר עם פוטנציאל מספק מול חזבאללה שאולי היה מונע מלחמה ומסייע בהסדרה שהייתה עשויה לחזיר את תושבי הצפון.

נכון, הפתרון הזה אינו מתאר ניצחון מוחלט, ובסופו חמאס היה ממשיך להתקיים. אבל, היו נוצרים התנאים להקמת שלטון חלופי, לפחות בצפון הרצועה באזור שהיה מתחיל להשתקם בשעה שדרום הרצועה היה נשאר בהריסות. ייתכן וצה"ל היה נדרש לסבב מלחמה נוסף בדרום הרצועה, אבל זהו נצח ישראל - כך היה, כך יהיה. שלטון חמאס מן הסתם היה מתפורר בחצי ההרוס של עזה. והמצב בדרום הרצועה היה מספק לישראל הרתעה לפחות עד הסבב הבא.

מלחמה קצרה, רק עוד סבב, אבל חזרה לשגרה שהייתה מאפשרת לשקם ולהשתקם. תשעת החודשים האחרונים רומזים שכאב גדול אינו ערובה ליכולת מדומיינת. ישראל היא מדינת אי המתבססת על צבא מילואים. מלחמה ארוכה אינה פתרון לבעיית ביטחון. לא ניתן להשיג ניצחון מוחלט אבל עלולים להגיע לכישלון מוחלט אם רודפים אחרי הניצחון יותר מדי זמן בלי להתייחס למגבלות הכוח הכלכלה והחברה.

אל"מ (מיל") גור ליש שירת כראש מחלקת תכנון המערכה בחיל האוויר וכראש חטיבת תפיסת הביטחון במטה לביטחון לאומי. בעל תואר שני במדעי המדינה מאוניברסיטת חיפה.